

SYMEN VAN DER ZEE ROEPT OP TOT EEN BREDER BEGRIIP VAN ONDERWIJSKWALITEIT

De Staat van het Vernieuwingsonderwijs

Het jaarlijkse rapport *De Staat van het Onderwijs* is in het basisonderwijs een moment van reflectie én ook enige frustratie. Wat als je als school bewust kiest voor een bredere visie op leren? Hoe krijg je erkenning voor je aanpak, als je onderwijs vooral langs de meetlat van de basisvaardigheden wordt gelegd? In dit gesprek vertelt lector Symen van der Zee (Saxion Hogeschool) over het initiatief *De Staat van het Vernieuwingsonderwijs* – een pleidooi voor erkenning, pedagogische ruimte, brede persoonswording en dialoog.

TEKST SIMON VAN DER SLUIJS BEELD UIT RAPPORT *DE STAAT VAN HET VERNIEUWINGSONDERWIJS*

SYMEN, KUN JE JEZELF KORT VOORSTELLEN?

“Ik ben nu een jaar of drie lector Vernieuwend Onderwijs bij Saxion Hogeschool in Deventer. We werken nauw samen met de vernieuwingsbewegingen en doen onderzoek naar vernieuwende onderwijspraktijken, ook breder dan de klassieke stromingen. Denk aan thema's als burgerschap, onderwijstechnologie, die in het hele onderwijsveld spelen.”

maar heeft eigenlijk nooit specifieke aandacht voor vernieuwingscholen en hun persoonsvormende keuzen en concepten. En dat terwijl vernieuwingsonderwijs vertrekt vanuit een onderwijsvisie die veel verder reikt dan het aanleren van basisvaardigheden alleen. In het maatschappelijke debat zie je dat er een steeds grotere nadruk ligt op een soort instrumentele opvatting, met een verenging van het onderwijsproces tot didactiek en tot één didactisch model als gevolg.

Het idee ontstond bij ons lectoraat op Saxion, samen met de verenigingen van het vernieuwingsonderwijs. We vonden dat de positieve kanten en rijkdom van het onderwijs onvoldoende zichtbaar waren, terwijl juist die aspecten – die maken dat je het onderwijs in wilt – zo waardevol zijn.”

WAAROM HEBBEN JULLIE HET RAPPORT *DE STAAT VAN HET VERNIEUWINGSONDERWIJS* OPGESTELD?

“We hebben *De Staat van het Vernieuwingsonderwijs* opgesteld als reactie op *De Staat van het Onderwijs* van de Inspectie. Dat rapport is heel breed en behandelt al het onderwijs in Nederland,

WAT MIS JE IN *DE STAAT VAN HET ONDERWIJS VAN DE INSPECTIE*?

“In dat rapport ontbreekt structureel aandacht voor de visies van scholen. Dat is begrijpelijk, maar visie vormt juist de basis van goed onderwijs. Waartoe dient de school? Wat voor burgers wil

je vormen? Pas als je dat weet, kun je terugredeneren wat je in het onderwijs moet doen. Bij vernieuwingscholen leidt dat tot een ruimer, diepgaander en breder takenpakket. Het gaat dan, kort door de bocht, niet alleen om taal en rekenen, maar om de brede persoonsvorming. Daarvoor is een rijk curriculum nodig, met aandacht voor alle vakken en vanzelfsprekende aandacht voor burgerschapsvorming.

WAAROM IS HET BELANGRIJK OM ONDERWIJS TE BEOORDELEN VANUIT VISIE?

“Als je alleen naar uitkomsten kijkt, en dan ook nog naar een beperkt aantal meetbare, zoals basisvaardigheden, dan doe je geen recht aan het hele onderwijsproces. Vernieuwingscholen hebben een sterk door-dachte pedagogische en maatschappelijke visie. Ze zien onderwijs als een oefenplaats voor het leven, waar het ook gaat om samenwerken, keuzes leren maken, verantwoordelijkheid nemen. Als je dat niet meeneemt in de beoordeling, krijg je een scheef beeld van kwaliteit. Om in de volle breedte zicht te krijgen op onderwijskwaliteit, moet je verder kijken dan alleen naar cognitieve leerprestaties.”

HOE KIJK JE AAN TEGEN DE SOMS NEGATIEVE TOON RONDOM DE STAAT VAN HET ONDERWIJS?

“Die toon is inderdaad nogal somber. In de media is het vaak: het gaat slecht, nog slechter dan vorig jaar, en het moet beter.

Daarin ontbreekt ruimte voor wat er allemaal wél goed gaat. En voor de rijkdom aan initiatieven en pedagogische praktijken in het onderwijs. Met *De Staat van het Vernieuwingsonderwijs* willen we laten zien dat er veel moois en waardevols gebeurt op scholen en dat er een traditie is van meer dan honderd jaar vernieuwings-onderwijs met bewezen waarde.”

HEB BEN JULIE CONTACT MET DE INSPECTIE OVER DIT RAPPORT?

“Inmiddels hebben we contact hierover gehad. Dat was ook de intentie. Niet alleen om erkenning te vragen, maar ook om samen te kijken hoe we hun data kunnen benutten, zodat we rijker kunnen informeren over de staat van het vernieuwingsonderwijs. Op dit moment weten we niet hoe vernieuwingscholen scoren op bijvoorbeeld de doorstroom-toets, omdat dit niet specifiek is geanalyseerd. Het zou waardevol zijn om samen te onderzoeken: hoe doen deze scholen het en wat betekent dat dan voor hoe we naar onderwijskwaliteit kijken? Samen met de Inspectie gaan we verkennen hoe we dit mogelijk kunnen maken.”

IS HET MEETBAAR OF VERNIEUWINGSSCHOLEN BETER PRESTEREN DAN REGULIERE SCHOLEN?

“We gaan verkennen met de Inspectie of we dit soort vergelijkingen kunnen maken. Tegelijkertijd is er wel effectonderzoek ge-

“De wetenschap moet informeren, niet dicteren. Wat effectief is in de ene situatie, hoeft dat niet te zijn in de andere.”

daan naar bijvoorbeeld dalton- en montessorionderwijs, en daaruit blijkt dat er zeker positieve effecten zijn. Tegelijkertijd moeten we altijd kritisch blijven. Ook als de uitkomsten positief zijn. Want wat is 'beter scoren' precies? Wat neem je als uitkomstmaten? Hoe meet je dat? Zijn de effecten toe te schrijven aan het concept of aan de uitvoering ervan? Het is niet eenvoudig om de effectiviteit van een onderwijsvorm eenduidig vast te stellen. Als ergens omzichtigheid bij geboden is, dan is het wel bij het trekken van conclusies op basis van zulk onderzoek."

Burgerschapsvorming is voor de vernieuwingsscholen geen apart vak. Het is verweven in het hele onderwijsproces. De school is een pedagogische oefenplaats.

WAT ZIJN JE KANTTEKENINGEN BIJ HET GEBRUIK VAN EFFECTONDERZOEK IN HET ONDERWIJSDEBAT?

"In het maatschappelijk debat wordt effectonderzoek te gemakkelijk gepresenteerd als de absolute waarheid. Directe instructie zou bijvoorbeeld bewezen effectief zijn, en dus moet iedereen dat maar doen. Maar zo simpel is het helaas niet. Onderwijs is complex. Wat effectief is in de ene situatie, hoeft dat niet te zijn in de andere. Het hangt af van de leerlingen, de leerkracht, de context. Bovendien is de kennis uit onderzoek absoluut niet zo stevig als wordt gepretendeerd. De wetenschap moet informeren, niet dicteren."

HOE VERHOUDEN VERNIEUWINGSSCHOLEN ZICH TOT DE AANDACHT VOOR DIRECTE INSTRUCTIE?

"Vernieuwingsscholen worstelen soms met die maatschappelijke druk. Ik heb samen met een collega een artikel geschreven waarin we de *evidence* voor directe instructie systematisch hebben geanalyseerd. Het blijkt allemaal veel genuanceerder. In sommige situaties werkt het goed, in andere niet. Het biedt dus vooral inzicht in wanneer je welke didactiek het beste kunt gebruiken. Je kunt direct instructie als leerkracht ook heel slecht uitvoeren en andere didactische aanpakken kun je heel kundig inzetten, zeker als deze heel goed bij jou als leerkracht passen. Het is een soort praktijkwijsheid die je nodig hebt om dingen op een goede manier toe te passen en daar zou volgens mij veel meer aandacht

voor moeten zijn. En dat zie je ook in die vernieuwingsbewegingen. Daar zit veel ruimte voor de professional; die moet inschatten wat wenselijk en effectief is op dit moment, voor deze groep kinderen, in deze situatie. Als je het onderwijsproces gaat dichttimmeren en gaat structureren in stapjes en scripts, dan heb je misschien minder kans dat een niet zo goede leerkracht er een potje van maakt. Maar dat is natuurlijk niet wat je wilt, want je wilt professionals hebben die juist zelf besluiten kunnen nemen op dat moment."

GAAN JULLIE DE STAAT VAN HET VERNIEUWINGS-ONDERWIJS JAARLIJKS UITBRENGEN?

"Dat is wel de bedoeling. Dit jaar hebben we veel energie gestoken in het opstellen van het eerste rapport, samen met de verenigingen en door interviews met ouders, leerkrachten en leerlingen. De wens is om dit jaarlijks te doen, parallel aan *De Staat van het Onderwijs* van de Inspectie."

GROEIT HET AANTAL VERNIEUWINGSSCHOLEN NOG?

"Dat hangt ervan af hoe je vernieuwingsscholen definieert. De klassieke bewegingen zoals montessori, dalton, jenaplan en freinet zijn in de twintigste en begin eenentwintigste eeuw sterk gegroeid. Nu is die groei in Nederland wat gematigder, maar internationaal zie je nog steeds een flinke toename. Ook komen er nieuwe concepten bij, zoals Agora. In absolute aantallen groeit het vernieuwingsonderwijs dus nog wel."

“Onderwijs is geen productielijn. We hebben pedagogische professionals nodig die in het moment praktijkwijze keuzes kunnen maken en kunnen uitleggen waarom ze doen wat ze doen.”

HOE BEREIDEN JULLIE STUDENTEN VOOR OP COMPLEXE PRAKTIJKKEUZES?

“Eén van de manieren is door in onze opleiding te werken met pedagogische antinomies – zoals sturen versus vrijlaten, nabijheid versus distantie. Studenten leren verschillende didactische aanpakken en pedagogische handelingswijzen, waarbij we ze laten nadenken over welke aanpak op welk moment passend is. Studenten moeten hun denken en handelen verantwoorden in het licht van wat wenselijk en doeltreffend is voor de vorming van hun leerlingen. Dat is complex en vereist oefening, reflectie en praktijkervaring. We hopen dat ze zo opgeleid worden tot weerbare, pedagogisch goed opgeleide professionals, die op door-dachte wijze invulling geven aan het onderwijs.”

HOE KIJKEN VERNIEUWINGSSCHOLEN NAAR DE EISEN RONDOM BURGERSCHAPSVORMING?

“Die eisen zijn lastig. Vernieuwingsscholen zijn bij uitstek gericht op burgerschapsvorming, maar vaak als integraal onderdeel van de totale pedagogische praktijk. Burgerschapsvorming is meer een uitkomst van het gehele onderwijsproces, dan dat het te vangen valt in specifieke doelen en activiteiten. Tegelijkertijd wordt juist dit nu gevraagd van scholen. De Inspectie toetst nu of er expliciete doelen zijn, er een samenhangend aanbod is en de ontwikkeling wordt gemonitord. Dat past niet altijd bij de visie van deze scholen.”

WAT DOEN SCHOLEN ALS ZE EEN HERSTELOPDRACHT KRIJGEN OP DIT GEBIED?

“Dan moeten ze aan de slag met visievorming, doelen expliciteren, programma's aanpassen en monitoring inrichten. Sommige scholen kiezen dan voor een kant-en-klare aanpak, maar de vraag is dan: hoe verhoudt deze zich tot je visie? Dat spanningsveld is reëel.”

TOT SLOT: WAT IS JE HOOP VOOR HET VERNIEUWINGS-ONDERWIJS?

“Ik hoop dat we de ruimte houden om vanuit visie te werken. Dat we niet alles dichttimmeren met standaardcurricula en voorgeschreven didactiek. Onderwijs is geen productielijn. We hebben pedagogische professionals nodig die in het moment praktijkwijze keuzes kunnen maken en kunnen uitleggen waarom ze doen wat ze doen.”

Download of lees het rapport
**De Staat van het
Vernieuwingsonderwijs**

Scan me

DE VIJF TRADITIONELE VERNIEUWERS VAN HET ONDERWIJS

Het vernieuwingsonderwijs in Nederland en België vindt zijn oorsprong in het begin van de twintigste eeuw, toen vijf vernieuwers een radicaal ander perspectief op onderwijs ontwikkelden. Hun idealen over kindgericht leren, zelfstandigheid, samenwerking en betekenisvolle ontwikkeling vormen tot op de dag van vandaag de kern van honderden scholen. Hieronder een overzicht van de vijf traditionele vernieuwers, hun visie en de actuele situatie in Nederland.

Maria Montessori (1870-1952) – montessorionderwijs

Maria Montessori geloofde dat ieder kind een innerlijke drang tot ontwikkeling heeft. Haar onderwijsfilosofie draait om het principe *'Help mij het zelf te doen'*.

In montessorischolen werken kinderen in een zorgvuldig ingerichte 'voorbereide omgeving', waarin zij zelf keuzes maken in wat en hoe ze leren. Materialen zijn uitnodigend en specifiek ontworpen om ontwikkeling te stimuleren, zoals de bekende roze toren. Leerkrachten nemen een observerende en begeleidende rol aan, waarbij ze het kind ondersteunen in zijn natuurlijke groei. Het onderwijs is sterk gericht op zelfstandigheid, concentratie, vrijheid binnen grenzen en respect voor het tempo van ieder kind.

www.montessori.nl

Peter Petersen (1884-1952) – jenaplanonderwijs

Peter Petersen ontwikkelde zijn visie op onderwijs vanuit het idee van de school als opvoedingsgemeenschap. In het jenaplan staan relaties centraal: leren gebeurt in ontmoeting met de ander.

Kenmerkend is de **stamgroep**, waarin drie leerjaren samen leren en leven. Kinderen leren hier niet alleen cognitief, maar ook sociaal: oudere leerlingen nemen verantwoordelijkheid voor jongere kinderen. De vier sociale basisactiviteiten – **spreeken, werken, spelen en vieren** – vormen de kern van het dagelijks ritme. Daarnaast maken kinderen zich via 'wereldoriëntatie' kennis eigen door persoonlijke verwerking en betekenisgeving. Jenaplanonderwijs stimuleert onderzoekend leren, samenwerken en reflectie op eigen ervaringen.

www.jenaplan.nl

Helen Parkhurst (1886-1973) – daltononderwijs

Helen Parkhurst baseerde haar onderwijsvisie op vertrouwen en verantwoordelijkheid. Daltononderwijs draait om het ontwikkelen van zelfstandige, sociale en verantwoordelijke leerlingen.

De kern wordt gevormd door **drie pijlers**: taak, tijd en ruimte. Leerlingen werken aan weektaken in een eigen tempo en leren omgaan met keuzes en verantwoordelijkheden. Ze bepalen mede hun leerroute, wat de betrokkenheid vergroot. De leeromgeving biedt mentale en fysieke ruimte voor samenwerking, reflectie en concentratie. De vijf kernwaarden – vrijheid/verantwoordelijkheid, zelfstandigheid, samenwerking, reflectie en effectiviteit – vormen het kompas voor het pedagogisch handelen van de leerkracht.

www.dalton.nl

Rudolf Steiner (1861-1925) – vrijeschoolonderwijs

Vrijeschoolonderwijs is gebaseerd op de antroposofie van Rudolf Steiner. Centraal staat de **ontwikkeling van het hele kind** – hoofd, hart en handen – in samenhang met de wereld.

Het leerplan volgt een ritmische opbouw in samenhang met de seizoenen en ontwikkelingsfasen van het kind. De **periodelessen** – waarbij gedurende enkele weken elke ochtend één thema wordt uitgediept – geven ruimte aan verdieping en verbinding. Kunstzinnige vakken zoals handwerken, euritmie en muziek zijn volwaardige onderdelen van het curriculum, met veel aandacht voor creativiteit, verbeelding en sociale ontwikkeling. De relatie tussen kind, natuur en gemeenschap staat centraal.

www.vrijescholen.nl

Célestin Freinet (1896-1966) – freinetonderwijs

Célestin Freinet ontwikkelde zijn pedagogiek vanuit zijn ervaring als dorpsonderwijzer. Hij verzette zich tegen formeel en losstaand leerwerk en zocht naar manieren om school en het echte leven met elkaar te verbinden.

Freinetonderwijs is **coöperatief, ervaringsgericht en expressief**. Leerlingen leren door te doen: ze schrijven teksten, drukken eigen boeken, voeren onderzoek uit in de buurt en gaan in dialoog met elkaar en hun omgeving. Kinderen bepalen mede de inhoud van hun onderwijs en leren betekenisvol door ervaringen uit te wisselen. De leraar is begeleider van dit proces. De klas is een werkplaats waarin leren ontstaat vanuit betrokkenheid en echte vragen.

www.freinetvereniging.eu/nl/

In 2024 telde Nederland in totaal **889 vernieuwingsscholen po en vo**, waar bijna **240.000 leerlingen** onderwijs volgen volgens de ideeën van deze vijf onderwijsvernieuwers. Hun erfenis leeft voort in onderwijs dat kinderen ziet als actieve, nieuwsgierige en verantwoordelijke deelnemers aan hun eigen leerproces.

